

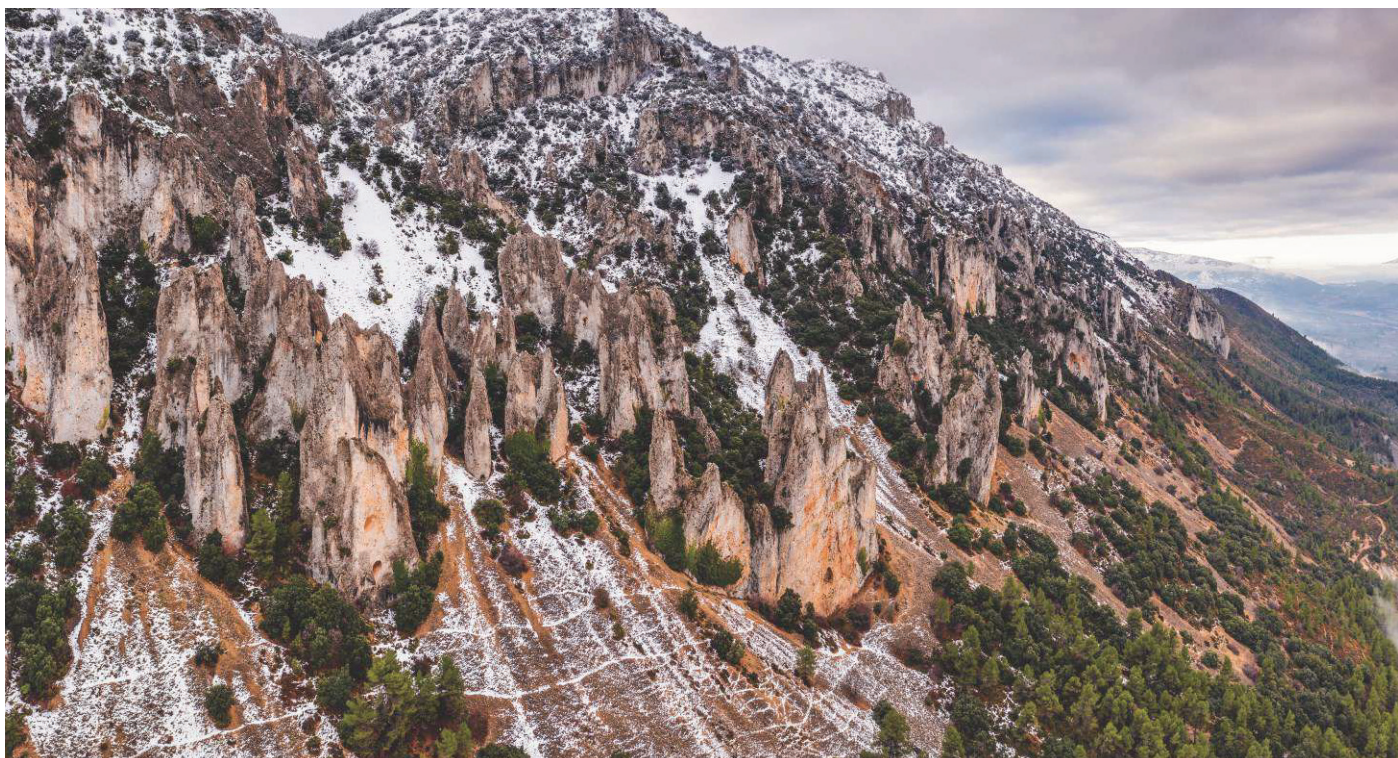
8. Els Frares i altres valors naturals i patrimonials

El futur de Quatretondeta depén, en part, de l'explotació econòmica dels atractius naturals del terme; en especial, del paratge emblemàtic i encisador dels Frares de Serrella:⁴⁰ la “dentadura” de Serrella, com escrigué Rafael Coloma en el seu *Viaje por tierras de Alicante* (1957); “un bosque de menhires enhiestos, como encantados, que la erosión afila”. Quan un dels pares fundadors de l'excursionisme valencià, Josep Soler Carnicer, incorporà Quatretondeta a les *Rutas valencianas* (1963), es trobà “un pueblo sencillo, limpio, aislado de toda vecindad, donde aún es acontecimiento la llegada de turistas”. En l'actualitat, la carretereta i el bar son freqüentats per ciclistes. Serrella s'ompli d'excursionistes els caps de setmana. El poble és un viver de gent en estiu, sobretot la piscina, i el municipi disposa d'una emergent oferta en restauració i allotjaments: hotel i cases rurals.

Excursionistes pel cim de Serrella (OM)

⁴⁰ Quant als aspectes geològics d'aquesta formació pètria de Serrella, us remetem al capítol 3.

Els Frares, nevats (JS)

Procés de formació dels frares

El terme ofereix als visitants tres rutes homologades per la Federació d'Esports de Muntanya i Escalada del País Valencià. Es tracta de dues caminades “clàssiques”, de curt recorregut, però de considerable desnivell orogràfic, denominades Quatretondeta - Pla de la Casa (PR-CV 24) i Quatretondeta - Benasau (PR-CV 23).

El PR-CV 24 permet de contemplar de prop els Frares o agulles de pedra de l'ombria de Serrella.⁴¹ Descriu un traçat de 5,6 km, amb un horari teòric de 2 h 40', un rost de pujada de 765 m i una baixadeta de 35 m. Comença vora el poble, a l'eixida del camí de la Font Roja, en direcció nord-est. Després de passar pel depòsit d'aigua, ascendim pel costat de la carrasca de la tia Sofia, que tindrà uns 250 anys i 7 m d'alçada, i arribem a la font de l'Espinal. Des d'allí, una senda discorre pels Frares, la formació dels quals ens explica un plafó didàctic. En la zona dels Frares es troba l'ombrienca Cova Foradada. Cal travessar per runars i alguns passos per a arribar al Barranc Fondo i a la Font Roja. Ací s'enllaça amb el sender PR-CV 182, Fageca - pla de la Casa. Prosseguint costera amunt, trobem a mà dreta el PR-CV 23, que trau cap a Benasau. Coincideix fins ací amb el 24. La nostra senda va costera amunt fins al coll de Borrell, des del qual planeja en direcció est fins a la nevera o “casa de neu” que dona nom al pla de la Casa. En el recorregut, podem veure la finestra del Recingle Alt de Serrella, infantilment dita “el forat d'Àfrica”, perquè pareix un mapa —mal dibuixat— del continent africà. La baixada, després d'un recorregut per la carena de Serrella transita pels Corralets i segueix el camí del Carrascal, que ens durà a la font de la Vinyeta, un paratge arborat on els quatretondans pujaven antany a berenar i a refrescar en estiu amb cabassos carregats de sofregits de tomaca amb verdures, pernil i sobrassada, truites i fruites. Un poc més avall estan el llavaret i la bassa del Carrascal, des d'on es reguen les pintoresques hortes morisques, enfront mateix del poble.

⁴¹ L'ajuntament té en tràmits declarar aquesta zona paratge natural municipal de “les Agulles”, amb un perímetre de 14.836 m i una superfície protegida de 573,4 hectàrees.

El PR-CV 23 és més llarg (10,8 km), realitzable en unes 3 h 55', amb una pujada de 625 m i una baixada de 555 m de desnivell. Segueix la mateixa ascensió que el 24, des de Quatreton-deta, però arriba un punt en què es desvia cap a una pista ajustada a la carena, que passa des-prés a la banda de solana de la serra. Des d'ací, davalla per escales de bancals i pel depòsit d'aigua de Benasau per a traure cap al Calvari d'aquest poble. Des de Benasau, la Serrella és veu com un "morro", com una enorme gepa de pedra.

En el recorregut per l'imprescindible sender de pujada als Frares, l'excursionista contemporani es pot endur impressions tan agradables i suggeridores com les que transmet poèticament Òscar Martí en el blog *A un tir de pedra* (2018):

En assolir la base de les parets de la Serrella, a mitja penombra, s'endevinava un paisatge solitari, retallat per una orografia força complicada. Els colors eren ara més enèrgics i vius, de roca pelada tacada per obscures flocades de carrasques, de lluentes taques de marfulls i de vibrants aurons. El contrast era brutal. Per ponent un senderol s'enlairava cap a un bosc de palplantats frares ci-sellats pels rugosos dits del temps, ben polits per la inclement fúria de l'oratge. El silenci es podia tocar amb les mans. Semblava que cap ésser viu gosara de fer qualsevol soroll davant d'aquella fantasmagòrica processó del silenci i la solitud.

A més d'un paisatge agrícola d'oliveres, ametlers i cirerers, en la part baixa, el visitant atent podrà gaudir de la riquesa botànica del país, preservada per micro-reserves com la de la Canal i la de l'Hort dels Frares. Els pinacles de roca de fins a 50 metres d'alçada, pareixen la processó d'una vintena frares, amb les caputxes agudes al cap, eixint del convent cap a l'hort. Al voltant, tot són runes i esgoladors empinatats de cantals calcaris, producte de la destrossa kàrstica i del gel que es ficava als badalls de pedra en temps de les glaciacions. La geomorfologia ens captiva, és clar, però també els tresorets botànics de Serrella. En les ombries altes sobreviuen alguns aurons (*Acer granatense*), fleixos de flor (*Fraxinus ornus*), moixeres veres (*Sorbus aria*) i teixos (*Taxus baccata*) relictcs; acompanyats d'espècies rupícoles, com el timó amarg (*Teucrium thymifolium*), la linària de Cavanilles (*Linaria cavanillesii*) o la campaneta d'Aitana (*Campanula aitana*).

Una fantasmagòrica processó del silenci (OM)

La carrasca de la tia Sofia (OM)

El pla de la Casa (OM)

Òbviamment, també hi ha rogles de pins de repoblació, espinals florits en primavera, heures que s'enfilen pel rocam, coixinets de monja covant els clavills de la pedra i, fins i tot, nòrdics grèvols: impossibles de trobar més al sud. Com més pugem, és clar, més hi aflora la roca mare, despullada de vegetació. Presideix el cim del conjunt agrest una caseta de guaita forestal, a 1.359 m d'altitud, ama i senyora de panoràmiques fascinants. I, en davallar al clot del Pla de la Casa de Neu, trobarem elements d'interés històric i etnogràfic: la mallada dels Matxos, on els nevaters dels segles XVIII-XIX lligaven les cavalleries on carregaven i baixaven el gel, i un ventisquer: el clot on els jornalers dels termes veïns, que pujaven corrent després de nevar, acumulaven la preciosa i caríssima neu. Però també una majestàtica nevera de pedra llavorada, excavada com un enorme cilindre en la roca (11,5 m de diàmetre i 13 m de forat vertical) per a servir el gel hivernal i baixar-lo a vendre a viles i ciutats, en estiu. Les mènsules dels dos arcs que sostenien la desapareguda teulada ajuden a imaginar com era "la casa" quan la van bastir, pel 1760-1790.

La nevera del Pla de la Casa (OM)

En les immediacions de la nevera es troben les dissimulades petges d'una torre rectangular arrasada, però encara perceptible, que serví de talaia des dels temps del rei Mujàhid de Dénia (segle XI) fins el segle de Jaume I (el XIII). Fa 6 x 12 passes àrabs. Dotada d'una quadreta adjacent, estava pensada per a avisar la gent de la vall de Seta si venien els enemics: adés els esbirros castellans del Sit, que devastaren la terra, adés els feudals catalans del rei d'Aragó, que l'explotaren econòmicament sotmetent els moros. Els murallons són gruixuts. Però mal fred no passarien els pobres atalaiadors, proveïts de pa, companatge i prunes seques: les *jarûlax* dels escrits àrabs d'Ibn Buklârix i del tractat del Pouet d'al-Azraq; pronunciat */txerólax/* en roman-dalusí. Per això la torre rebia el nom de "castell" de Xeroles. Els moriscos expulsats el 1609 s'emportaren amb ells el topònim. Després d'això, els cingles de Serrella assistien silents al trànsit estiuec de ramats d'ovelles i cabres, buscant sestejadors amb ombra, racons on fer malla, bardals improvisats per a retenir les pècores, i els afanys plegadors de nevaters pagats a jornal pels amos de la lucrativa nevera. El gel s'usava per a rebaixar febres terçanes i elaborar granissats.

Restes de la talaia o castellet de Xeroles (OM)

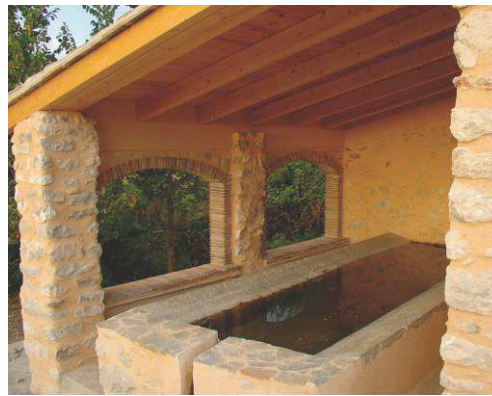

La finestra del Recingle Alt (OM)

A banda de les rutes homologades, des de Quatretondeta podem realitzar també passejos rurals d'interés: el vell camí de cavalleries a Benasau (8 km); una visita des del poble al llavador i bassa del Carrascal, i a la font de la Vinyeta (800 m de pujada); la baixada a la Rambleta del riu de Seta, on estan les restes del molí fariner (2 km); un passeig d'anada i tornada al Llobell (3 km en total), o una visita a la font dels Dos Xorros, situada a 500 m del poble, que us costarà quinze minuts d'anar i quinze de tornar.

La font de la Vinyeta

El llavador, restaurat el 2009

Tot allò d'allà amunt i d'ací baix que identifiquem com a atractius naturals, ho pot completar el turista instruït i curios visitant l'església parroquial de Santa Anna, edificada sobre el solar de l'antiga mesquita moresca, de la qual conserva l'orientació a l'Alquibla de Mahoma: la porta s'orienta al SE. La que fou primitiva església morisca (segles XVI-XVIII) feia un requadre de 12 x 14 vares valencianes (de 91,2 cm), que es correspon amb el cor i les primeres sis capelles: els peus de la nau central. Quan la parròquia se segregà de Balones (1802) el veïnat costejà una ambiciosa reforma en estil neoclàssic (ca. 1802-1825) i hi afegí un creuer amb falsa cúpula sobre petxines, a més d'un presbiteri sumptuós presidit per la titular del temple, santa Anna. El campanar és auster i conserva una campana del 1783, la grossa (67 cm de diàmetre en boca), dedicada a la santa. Després hi ha la xicoteta o de l'Assumpta, obra dels Roses de Silla (1950) i el seny de tocar a missa.

L'interior de l'església s'estructura en forma de capelles entre contraforts, articulades per pilastres de capitell jònic, que es prolonguen en forma d'arcs faixons per a seccionar una volta de canó dotada de llunetes cegues. El braç de l'evangeli del transsepte fa funció de capella de la Comunió. Els altars són d'obra i fan conjunt en estil academicista: amb columnes corínties

de fust llis. En el cas de l'altar major, corona el retaule un arc de triomf amb cassetons, en el timpà del qual figuren uns atributs de santa Anna que la identifiquen com a filadora de llana. Destaca també el dosser poligonal barroc que decora la trona, amb un Esperit Sant zoomorf i un àngel d'algeps, de factura maldestra, que fa sonar un anafil. Aquest conjunt decoratiu de l'església fou acuradament restaurat l'any 1989. Les imatges de culte, destruïdes el 1936, les renovaren modestament en la postguerra: el sant Blai d'Alfons Torres, del 1944, costejat pels joves; el sant Josep de Cristòfol Miró, del 1943, la Puríssima de les Filles de Maria, també d'Alfons Torres, del 1943, etc.

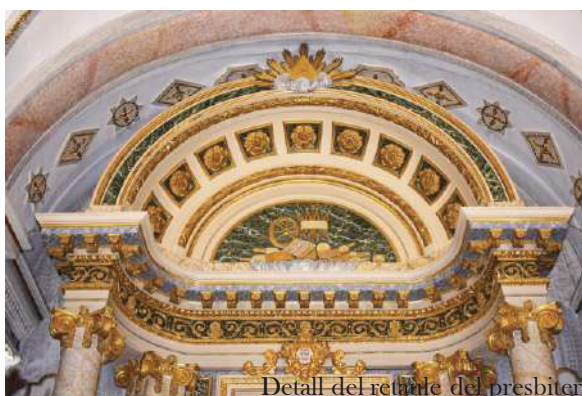
En eixir de l'església, no és difícil trobar a la Plaça l'esfera huitcentista del rellotge de la Sala, el vell ajuntament, i l'antiga font pública, que data del 1904. Un passeig pels carrers ens farà descobrir algunes cases de senyorets d'antany, com la de Gil, del 1882, enfront del carreró del Trinquet, o la de Marignàsia, als Quatre Cantons. Estan proveïdes de portalades de pedra blanca llavorada, balcons pretensiosos i reixes protectores de forja. Un passeig pel Trinquet cap amunt ens durà al quarter de la Guàrdia Civil, fortalesa amb torres-garita cantoneres i espitlleres —per a defensar-se de qui?—, que espera, pacient, reconvertir-se en establiment de turisme rural. Possibilitats n'hi ha. El temps proveirà.

No està malament, tampoc, interessar-se per la gastronomia local: miques, borreta, minxos i pericana; arròs amb fesols, naps i penques; arròs amb guixes i cigrons tendres; farinetes i sopes d'all; olleta de músic i putxero amb pilotes amb carn... De dolços, destaquen els bunyols de carabassa, la mona de Pasqua, el rosegó d'ametla i els pastissos de carabassa nadalencs, que ací es fan amb pasta de sagí, ametla i farina.

Quant a les festes que celebra Quatretondeta, aquestes s'enceten amb l'arribada dels Reis de l'Orient i continuen amb Sant Blai, al voltant del 3 de febrer. Eren les festes d'hivern, antigament presidides pels fadrins, i duraven tres dies. El primer dia era el del sant. Els altres eren un temps de dolçaina, tabalet, dansades i diversió: com un anunci de les Carnestoltes. Solia

La coberta del creuer i el campanar.

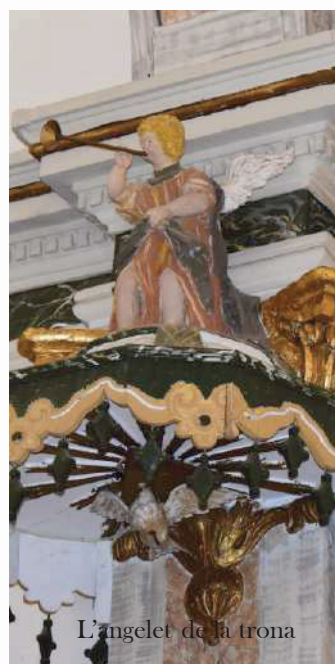
Detall del retable del presbiteri.

L'altar central.

La Mare de Déu de l'Assumpta, al centre de l'altar.

L'angelet de la trona.

L'esfera del rellotge públic de la Sala,
l'antic ajuntament

Detall de la volada de cal mestre don Rafael

La font de la Plaça

Una reixa de l'antiga casa dels Gil

parar-se antigament una foguera enmig de la Plaça, per a calfar-se. En Pasqua hi ha costum d'anar al paratge dels Esgoladors de l'Olivar: uns ribassos o tobogans naturals de terrer, de tap blau i de 40 m, per on s'esgolen grans i menuts dins un sac encoixinat per dins d'herba. Abans hi anaven diumenge, dilluns i dimarts de Pasqua, i diumenge i dilluns de Sant Vicent, a menjar-se la mona, mullar el pa en conill sofregit amb tomaqueta; jugar al futbol, a "la corretja", i entonar cançons ancestrals.

Les festes patronals, fins al ben avançat el segle XIX, tenien lloc per Santa Anna, el 26 de juliol. Se celebraven tres dies, en llaor de la patrona, sant Gregori i sant Antoni Abat. Venien músics d'Alcoi o de Cocentaina, abans que es fundara la banda local en la dècada del 1920, i es repartien per les cases. Eren molt esperats també els oradors sagrats o *pedreraors* (predicadors), que causaven sensació amb el seu espectacle retòric.

Amb el pas dels anys, les festes majors es traslladaren al darrer diumenge d'agost per no fer-les coincidir amb la batuda del forment a les eres, que és en juliol. També canviaren els copatrons o sacres teloners de Santa Anna: ara són la Puríssima i sant Josep. Eren tradicionals les dansades i les partides de pilota valenciana, en un poble que conserva molta afició per l'esport nacional valencià; així com les cordades, amb coets solts en acabant, fins a les huit del matí. Aquestes cordades s'han deixat de fer des de primeries de segle, per les elevades assegurances i requisits que imposa l'administració. Però recordem que, per una prohibició de la benemèrita, estigué a punt d'esclatar la revolta el 1983.

Ara mateix, les festes combinen el costum religiós, de misses i processons, amb funcions de teatre, campionats de casino, jocs d'aigua a la piscina, partides de pilota, contacontes, cercaviles, paelles, disfresses, muixerangues, revetles amb orquestra, corals, etc. I és que, en vacances, Quatretondeta s'ompli de gent i diversió.